

FAVOIDU-Z-ZIYOIYA ASARINING ARAB TILSHUNOSLIGI RIVOJIDAGI O'RNI

Zokirov Hikmatilloh
Yangi asr universisteti magistr

Annotatsiya: *Ushbu maqolada "Favoidu-z-ziyoia" asarining arab tilshunosligi rivojidagi ilmiy-nazariy ahamiyati, asarning grammatik, semantik va uslubiy jihatlari, arab tili morfologiyasi hamda sintaksisi taraqqiyotiga qo'shgan hissasi tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida zamonaviy arabshunoslik yondashuvlari bilan asardagi lingvistik qoidalar o'rtasidagi uyg'unlik, hamda asarning bugungi kun ta'lim jarayonida qo'llash imkoniyatlari muhokama etiladi. Maqola ilmiy adabiyotlar, zamonaviy lingvistik nazariyalar va klassik manbalar asosida tayyorlangan bo'lib, unda "Favoidu-z-ziyoia"ning arab tili grammatikasi va balog'at ilmidagi o'rni aniq dalillar bilan yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *Favoidu-z-ziyoia, arab tilshunosligi, morfologiya, sintaksis, balog'at, leksikologiya, semantika, klassik manba, grammatik tizim, arabshunoslik tarixi.*

РОЛЬ ТВОРЧЕСТВА ФАВОЙДУ-ЗИЯИ В РАЗВИТИИ АРАБСКОЙ ЛИНГВИСТИКИ

Аннотация: *В данной статье анализируется научно-теоретическое значение произведения "Фавоиду-з-зияйя" в развитии арабской лингвистики, грамматические, семантические и стилистические аспекты произведения, его вклад в развитие морфологии и синтаксиса арабского языка. В ходе исследования будет обсуждаться гармония между подходами современной арабистики и лингвистическими правилами в работе, а также возможности применения работы в современном образовательном процессе. Статья была подготовлена на основе научной литературы, современных лингвистических теорий и классических источников, в которых четко прослеживается роль "Favoidu-Z-Ziya" в грамматике арабского языка и науке о половом созревании.*

Ключевые слова: *Favoidu-Z-Ziya, арабская Лингвистика, морфология, синтаксис, половое созревание, лексикология, семантика, классический источник, грамматическая система, история арабоведения.*

THE ROLE OF FAVOIDU-Z-ZIYOIYA IN THE DEVELOPMENT OF ARABIC LINGUISTICS

Annotation: *This article analyzes the scientific and theoretical significance of "Favoidu-z-ziyoia" in the development of Arabic linguistics, the grammatical, semantic and methodological aspects of the work, the morphology of the Arabic language and its contribution to the development of syntax. In the course of the study, the harmony*

between the approaches of modern Arabic studies and the linguistic rules in the work, as well as the possibilities of application of the work in the educational process of today are discussed. The article is prepared on the basis of scientific literature, modern linguistic theories and classical sources, in which the role of “Favoidu-z-ziyoia” in the grammar of the Arabic language and the science of puberty is illuminated by clear evidence.

Keywords: *Favoidu-z-ziyoia, Arabic linguistics, morphology, syntax, puberty, lexicology, semantics, classical source, grammatical system, history of Arabic studies.*

KIRISH

Arab tilshunosligi jahon filologiya fanining eng qadimiy va mukammal rivojlangan yoʻnalishlaridan biri boʻlib, uning shakllanishida klassik davr olimlari, xususan grammatik maktab vakillarining asarlari katta oʻrin tutadi. Ana shunday muhim manbalardan biri — “Favoidu-z-ziyoia” asaridir. Mazkur asar arab tilining morfologik va sintaktik tizimini oʻrganishda fundamental qoʻllanma sifatida qadrlanib keladi. Unda feʼl va ism kategoriyalarining maʼnodagi farqlanishi, sarf va nahv qonuniyatlarining sharhi, shuningdek, maqtov va tahqir maʼnolarining lugʻaviy hamda grammatik ifodalanishi haqida keng qamrovli nazariy qarashlar bayon etilgan.

Soʻnggi yillarda arab tilshunosligi boʻyicha ilmiy izlanishlar chuqurlashib, klassik manbalarni qayta oʻrganish va ularni zamonaviy lingvistika bilan uygʻunlashtirishga boʻlgan ehtiyoj yanada ortdi. Chunki bugungi kunda tilshunoslik nafaqat tashqi tuzilish, balki pragmatika, kognitiv semantika, kommunikativ lingvistika kabi yondashuvlarni ham qamrab olmoqda. Shu maʼnoda, “Favoidu-z-ziyoia” asarining ilmiy merosi zamonaviy til tahlillarida muhim nazariy manba boʻlib xizmat qiladi.

Ushbu maqolada asarning arab tilshunosligiga qoʻshgan hissasi, undagi grammatik qoidalar tizimi, semantik qarashlari va stilistik yondashuvlari keng ilmiy tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM

1. Asarning yaratilish tarixi va ilmiy-taʼlimiy ahamiyati

Sharq adabiyotining yirik namoyandasi, shoir, olim, donishmand, tarixchi, mutasavvif olim Abdurahmon Jomiy (1414-1492) oʻz davrining zabardast tilshunos olimi ham edi. Asl ismi Nuriddin Abdurahmon ibn Ahmad boʻlib, Abdurahmon Jomiy taxallusi bilan tanilgan. Uni oʻz davrida hurmat bilan “Maxdumi Nuran” deb ham ataganlar. Bu haqda hazrat Alisher Navoiy oʻzining “Majolisu-n-nafois” tazkirasida ustoziga ehtirom bilan “Mavlono Muhammad Jomiy – Hazrat Mavlaviy Maxdumi Nuranning inisi erdi”, deya “maxdum” nisbasini faqat Jomiyga nisbatan qoʻllaydi.[6]

Abdurahmon Jomiy temuriy shahzodalardan Shohruh hukmdorligi vaqtida, Xurosondagi Jom viloyatining Xarjard qishlogʻida 1414-yil 7-noyabrda tugʻilgan[7]. Tadqiqotchi A.Afsaxzodning qayd etishicha, “otasi Nizomiddin Ahmad ibn Muhammad Dashtiy bilimdon, oʻz davrining ilm-maʼrifatli kishisi boʻlgan. Jomiy dastlabki taʼlimni oʻz otasidan oladi, keyin Hirotda va Samarqandda tahsil koʻradi. Samarqandda Ulugʻbek madrasasida taʼlim olgan, arab tili, adabiyoti, mantiq va boshqa fanlar

bo'yicha bilimlarini chuqurlashtirgan. Samarqanddan Hirotga qaytgach, bu yyerda diniy ilmlarni, mantiq, falsafa, tibbiyot, riyoziyot va boshqa fanlarni o'rganishni davom ettiradi. Bora-bora u naqshbandiya tariqatining taniqli vakiliga aylanadi"[8]. Abdurahmon Jomiy madrasa yoshidan ancha barvaqt Hirot shahridagi "Dilkash" (Navoiy ma'lumotiga ko'ra "Nizomiya") madrasasiga o'qishga kirib, o'z davrining taniqli til va adabiyot olimlari, mudarrisleri qo'lida tahsil oladi. Shu davridayoq arab tilini mukammal o'rgana boshlaydi. Keyinroq o'z bilimini oshirish uchun Samarqandga kelib, Mirzo Ulug'bek madrasasida Rumi, Ali Qushchi, Fazlulloh Abulays kabi olimlardan tahsil oladi. Mazkur yillarda til va adabiyotnigina emas, balki riyoziyot, falakiyot, falsafa, huquqshunoslik fanlari, din asoslari, hadis va tafsir ilmlarini ham chuqur o'rganadi, olimlarning turli mavzulardagi munozara-mubohasalarida qatnashib, yetuk salohiyati bilan tanila boshlaydi.

"Favoidu-z-ziyoia" arab tilining sarf va nahv qoidalarini o'rgatish maqsadida yozilgan bo'lib, u o'z davrida ham, keyingi asrlarda ham tilshunoslar tomonidan asosiy qo'llanmalardan biri sifatida qo'llanilgan. Tadqiqotchilar asarni klassik grammatik maktablarning an'anasini davom ettiruvchi mukammal qo'llanma deb baholaydilar [1].

Asarda arab tilining o'ziga xos grammatik kategoriyalarini o'rgatish bilan birga, ularning semantik vazifalari, uslubiy qo'llanish doiralari ham tahlil etilgan. Bu jihat asarni nafaqat grammatik, balki balog'at va uslubshunoslik manbasi sifatida ham qadrlashga sabab bo'ladi.

2. Asarning morfologiya (sarf) bo'yicha qo'shgan hissasi

Fe'l kategoriyasi va uning shakllanishi

Asarda fe'l kategoriyasining tasnifi, uch asosiy tur — moziy, muzori' va amr fe'l shakllarining qiyosiy tahlili berilgan. Fe'llarning zamon, nisbat va ma'no o'zgarishlari orqali yangi semantik birliklar hosil bo'lishi keng izohlanadi. Bu qarashlar zamonaviy morfologik nazariyalar bilan uyg'un keladi [2].

Ism kategoriyasi va lug'aviy taraqqiyot

Muallif ism so'z turkumining grammatik belgilarini aniqlashda nafaqat formaga, balki semantik asosga ham tayanadi. Bu yondashuv hozirgi lingvistikada "semantik-pragmatik tasnif" deb yuritiladigan yo'nalish bilan hamohangdir.

3. Sintaktik tizim (nahv) talqini

Gap bo'laklarining funksional tahlili

"Favoidu-z-ziyoia"da gap tuzilishining ichki strukturasiga alohida e'tibor qaratiladi. Muftado-xabar munosabatlari, faol va nafaol fe'llarning sintaktik vazifalari keng sharhlangan. Zamonaviy sintaksisda qo'llaniladigan "funksional grammatika" yondashuvi bilan mazkur qarashlar o'rtasida o'xshashliklar mavjud [3].

Badiiy nutqda sintaktik qurilmalarning roli

Asarda sintaktik birliklarning balog'atdagi o'rni, ya'ni gap qurilishi orqali maqtov, tahqir, ta'kid yoki inkor ma'nolarining yuzaga kelishi mufassal bayon etilgan.

4. Asarda maqtov va tahqir fe'llarining ifodalanishi

Mazkur asar arab tilidagi baholovchi (evaluativ) fe'llarning qo'llanishi bo'yicha muhim nazariy manbalardan biridir. Maqtov ma'nosini bildiruvchi fe'llarning sintaktik moslashuvi, tahqir ma'nosidagi fe'llarning esa balog'atga xos kuchaytiruvchi shakllarda qo'llanishi izohlanadi.

Zamonaviy semantik tadqiqotlarda baholovchi fe'llar pragmatik vosita sifatida o'rganilmoqda. "Favoidu-z-ziyoia"dagi qarashlarning ko'pi bugungi lingvistik yondashuvlarga mos keladi [4].

5. Asarning zamonaviy arab tilshunosligidagi o'rni

Kognitiv lingvistika nuqtayi nazaridan qayta talqin

So'nggi yillarda arab tilshunosligida kognitiv yondashuv kuchayib bormoqda. Bu yondashuvga ko'ra, til birliklari inson tafakkuri bilan bog'liq holda izohlanadi. "Favoidu-z-ziyoia"dagi fe'llarning ma'no guruhlari, ayniqsa maqtov va tahqir kategoriyasining farqlanishi kognitiv tafakkurga mos keluvchi tasnifiy mezonlarga egadir.

Zamonaviy ta'limda qo'llash imkoniyatlari

Bugungi kunda ushbu asar ko'plab islomiy oliygohlar, arab tili maktablari va til markazlarida qo'llanmoqda. Asarning aniq va tizimli grammatik taqdimoti arab tilini o'rganuvchilar uchun katta qulaylik yaratadi. Bu jihatni tadqiqotchilar ham tasdiqlamoqdalar [5].

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki:

"Favoidu-z-ziyoia" arab grammatik maktablarining shakllanishida muhim omil bo'lgan.

Asarda keltirilgan grammatik va semantik qoidalar zamonaviy tilshunoslik nazariyalari bilan uyg'unlashadi.

Maqtov va tahqir fe'llarining funksional sharhi hozirgi pragmatik tadqiqotlar bilan mos keladi.

Asar arab tili ta'limida samarali qo'llanishi mumkin bo'lgan fundamental manbadir.

Kognitiv-semantik yondashuvlar bilan bog'liq jihatlar uning ilmiy ahamiyatini yanada oshiradi.

XULOSA

"Favoidu-z-ziyoia" asari arab tilshunosligining rivojida muhim o'rin tutadigan manba sifatida baholanadi. Undagi sarf va nahv tizimlarining batafsil sharhi, fe'llarning ma'no tasnifi, uslubiy-funksional yondashuvi nafaqat klassik tilshunoslik, balki zamonaviy lingvistika uchun ham ahamiyatlidir.

Asar bugungi arab tili ta'limi, semantik tadqiqotlar, pragmal lingvistika, uslubshunoslik va kognitiv lingvistika yo'nalishlari uchun ham dolzarb manba bo'lib qolmoqda. Shu bois mazkur asarni qayta ilmiy tahlil qilish, uni zamonaviy o'quv dasturlariga mos shaklga keltirish va raqamlashtirilgan ilmiy muhitga tadbiq etish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Al-Harbi, S. Contemporary Approaches to Classical Arabic Grammar. Riyadh: Arab Linguistic Society, 2021.
2. Mukarram, A. Modern Perspectives on Arabic Morphology. Cairo University Press, 2022.
3. Abdullah, H. Functional Syntax in Arabic: A New Analytical Framework. Dubai Academic Press, 2023.
4. Karimov, U. Arab tilida baholovchi fe'llarning semantik-pragmatik tahlili. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashri, 2021.
5. Al-Qudsi, M. Teaching Classical Arabic Grammar in the 21st Century. Beirut Research Center, 2020.
6. Alisher Navoiy. Majolis un-nafois. – Toshkent, 1966. – J. 12. – B. 124.
7. Ma'naviyat yulduzlari. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1999. – B. 34.
8. Afsaxzod A. Lirik a Abd ar-Raxmana Djami. Problemi teksta i poetiki. – M.: Nauka. Glavnaya redaktsiya vostochnoy literaturi, 1988. – S. 3.